

VÀI SUY NGHĨ

VỀ CÔNG TÁC BẢO QUẢN VÀ TRỪNG TU DI TÍCH

khảo cổ học Cát Tiên

KT&. TRẦN ANH TUẤN - KT&. TRẦN MINH TÙNG

Nàng công chúa ngủ trong rừng...

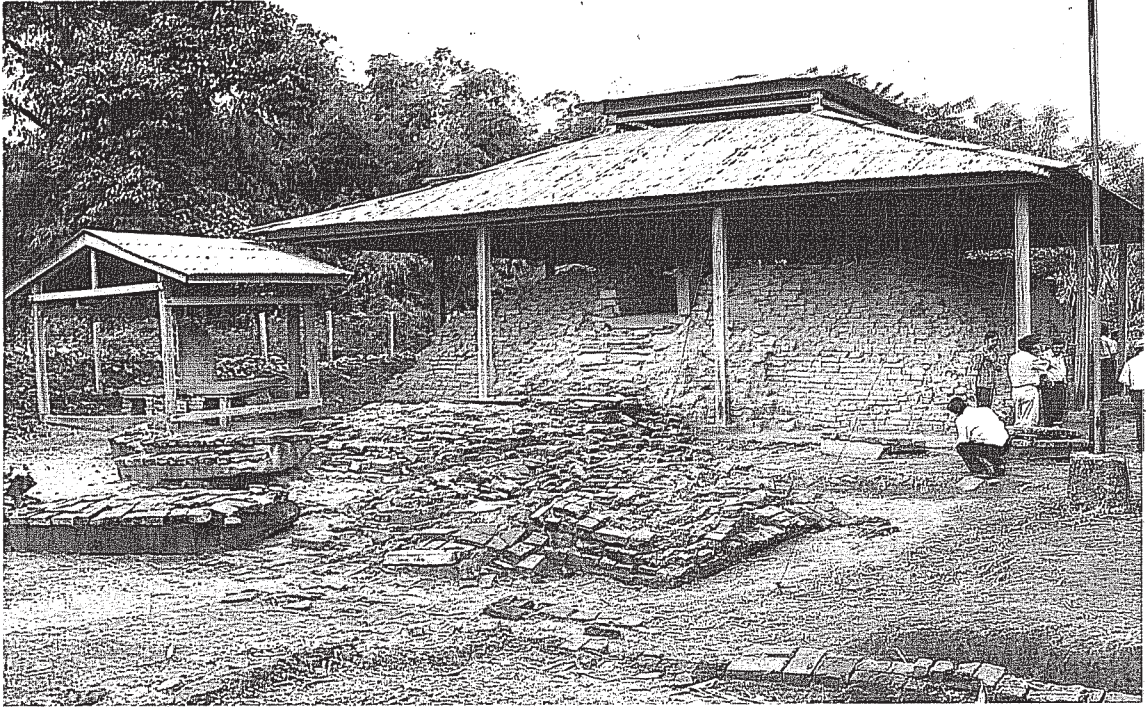
Việc mở mang bờ cõi về phía Nam của người Việt đã sáp nhập một số vùng đất trở thành một phần của quốc gia, dẫn tới có sự hội nhập một số nền văn hóa, tộc người (văn hóa thành phần) vào nền văn hóa chung của dân tộc.

Nếu như di sản văn hóa Mỹ Sơn - vùng Thánh địa của vương quốc Chiêm Thành xưa - hiện đang được cả thế giới biết đến dưới danh nghĩa "Di sản văn hóa thế giới" và ngày càng thu hút nhiều hơn lượng du khách trong và ngoài nước đến đây chiêm ngưỡng những thành tựu rực rỡ của một nền văn hóa đã từng tồn tại, thì thánh địa Cát Tiên - vùng đất thiêng của một tiểu quốc xưa chưa thể xác định chính xác. Mọi sự so sánh đều là khập khiễng, tuy nhiên sử dụng hình ảnh hai khu Thánh địa cổ của hai tiểu quốc đã nhập vào Việt Nam trong quá khứ để phần nào cho chúng ta thấy sự mất cân bằng trong cách ứng xử giữa hai di tích văn hóa này.

Cát Tiên mới chỉ được nhiều người biết đến với tư cách là một khu rừng quốc gia đa dạng sinh học hơn là một khu vực có di chỉ khảo cổ

học cấp quốc gia. Trải qua hơn 20 năm kể từ ngày di tích Cát Tiên được phát hiện, sau 8 cuộc khai quật khảo cổ học quy mô và nhiều cuộc thám sát, nhiều bí ẩn đang dần hé lộ, dù vậy những bí mật về khu di tích đồ sộ này (nguồn gốc lịch sử, chủ nhân xây dựng, phong cách kiến trúc nghệ thuật...) vẫn đang là một câu hỏi thách thức giới chuyên môn.

Xét trên phương diện bảo vệ, trùng tu tôn tạo và khai thác một cách hiệu quả nhằm tái nghiên cứu và phát triển khu di tích, mặc dù đã nhận được sự quan tâm đáng kể từ cả trung ương lẫn địa phương, nhưng cho đến nay có thể nói rằng, chưa có một giải pháp thật sự hữu hiệu nào cho quần thể di tích Cát Tiên - một di sản đặc biệt của dân tộc. Hiện nay, các hoạt động nghiên cứu khảo sát khảo cổ học và bảo trì hiện trạng vẫn được tiến hành, tuy nhiên, các biện pháp hiện nay chưa mang tính tích cực, chủ động, bền vững mà chỉ là bảo quản nguyên trạng, xử lý tạm thời khiến di tích vẫn đang dần xuống cấp, có nguy cơ bị hủy hoại nặng. Cũng bởi những đặc điểm riêng về lịch sử và kỹ thuật xây dựng, các di tích trong quần thể đang ở trong tình trạng xấu, nguy cơ

Bảo tồn di tích khảo cổ học Cát Tiên - Ảnh: Tác giả

phong hóa và đổ sập cao, nhưng lại chưa có những phương cách xử lý, ứng xử đặc biệt dành riêng cho Cát Tiên? Lẽ nào, sau hàng thế kỷ bị vùi lấp, được chính chúng ta tìm thấy, rồi chính ta lại để mặc cho di sản này biến mất vĩnh viễn?

Có nhiều nguyên nhân, cả chủ quan lẫn khách quan để giải thích cho sự chậm trễ và bị động trong việc nghiên cứu, khai thác và quản lý, nhưng một nguyên nhân sâu xa vẫn là vấn đề tài chính trong các công tác nghiệp vụ cần tiến hành trên quần thể di tích Cát Tiên. Đây không phải là vấn đề cốt yếu ảnh hưởng trực tiếp đến sự tồn tại của di tích, nhưng lại gián tiếp giúp cho di tích phát huy được thế mạnh đặc trưng của mình để phát triển trong tương lai. Không chỉ ở Việt Nam mà rất nhiều nước trên thế giới, nhiều di tích vẫn đang phải đối mặt với việc thiếu hụt nguồn tài chính trong công tác bảo quản và trùng tu. Nguồn ngân sách Nhà nước không thể bao cấp cho tất cả các di tích mà chúng ta phải chủ động tạo ra các cơ chế tài chính phù hợp và kịp thời để chạy đua chống lại thời gian và tác động của thiên nhiên... - những kẻ thù của di tích.

Cát Tiên – “nàng công chúa” đẹp và bí ẩn

vẫn đang ngủ quên trong khu rừng. Câu chuyện cổ tích ngày nay không thể kết thúc có hậu nếu như chúng ta cứ ngồi trông chờ chàng “hoàng tử” đến đánh thức.

Mượn một hình ảnh cổ tích, chúng tôi mong muốn công tác bảo quản và trùng tu di tích khảo cổ học Cát Tiên thông qua một cách nhìn tích cực hơn - vấn đề tưởng chừng là thứ yếu: tài chính chủ động - một trở ngại lớn trong ứng xử với di sản văn hóa.

... và chàng “hoàng tử” đang ở đâu?

Trở lại sự so sánh ban đầu với thánh địa Mỹ Sơn: có một thời, khu quần thể di tích này cũng phải đối mặt với sự xuống cấp trầm trọng bởi thiếu nguồn tài chính trong bảo quản và trùng tu. Cùng với đô thị cổ Hội An, cơ chế tài chính thông qua nguồn thu từ du lịch đã thổi một luồng gió mới vào Mỹ Sơn: tuy chưa phải là tuyệt đối, nhưng Mỹ Sơn đã cơ bản thoát khỏi tình thế hiểm nghèo. Vấn đề cũng tương tự đối với khu quần thể di tích vĩ đại Angkor Vat ở nước láng giềng Campuchia. Tuy nhiên, cách làm nào để di tích tự nuôi di tích thông qua du lịch vẫn là một bài toán khó.

Một trong những điểm chung giữa Mỹ Sơn và Cát Tiên là các di tích trong quần thể hầu

hết đều bằng gạch và đang ở trong tình trạng đổ nát, hình dáng cấu trúc, đặc điểm nghệ thuật ban đầu không còn mấy nguyên vẹn. Đối với những nhà chuyên môn, mỗi viên gạch dù vỡ hay còn nguyên, dù ở vị trí nguyên trạng hay đã rời ra khỏi công trình đều chứa đựng một số thông tin với những cứ liệu lịch sử quý giá. Nhưng đối với khách du lịch, người ta không thể quyết định một cách dễ dàng khi bỏ tiền ra để đến tham quan di tích, mà dưới con mắt của họ chỉ thấy "một đống gạch đổ nát". Mỹ Sơn đã phát huy thế mạnh của mình thông qua "Con đường di sản miền Trung". Nói cách khác, bản thân một mình Mỹ Sơn chưa chắc đã kéo được du khách đến với mình, nhưng việc kết nối với các di sản khác đã biến quần thể di tích này trở thành một mắt xích quan trọng trong việc thiết lập các tuyến du lịch di sản thế giới dọc miền Trung Việt Nam.

Cát Tiên cũng như Mỹ Sơn, nếu như không muốn nói rằng, còn có phần yếu thế hơn Mỹ Sơn trong việc thu hút khách du lịch, bởi khối lượng công trình cũng như các nghiên cứu khoa học chưa có điều kiện tương ứng. Tuy nhiên, thế mạnh của "nàng công chúa" Cát Tiên lại chính là khu rừng nơi mà "nàng đang ngủ", đó là một trong những khu dự trữ sinh quyển phong phú của thế giới. Nếu rừng quốc gia Cát Tiên và khu di chỉ khảo cổ học cấp quốc gia này phối hợp (khu di chỉ khảo cổ học Cát Tiên hiện đang nằm trong rừng quốc gia Cát Tiên) trong việc thiết lập địa điểm cho một tuyến du lịch mới theo kiểu du lịch sinh thái - loại hình du lịch đang được ưa chuộng hiện nay (bởi sự tôn trọng thiên nhiên, giảm thiểu sự can thiệp của con người vào môi trường" tạo nên sự phát triển bền vững nhờ những tiêu chí phù hợp với công tác bảo quản và trùng tu di tích; hoặc cũng có thể trở thành một điểm đến mới, kết hợp trong các tuyến du lịch hiện có.

Nguồn lợi tài chính thu được từ du lịch trên di tích sẽ trở thành một điểm tựa vững chắc để di tích tiếp tục phát triển trong tương lai, nhờ đó mà có thể tái nghiên cứu, tái bảo quản các di tích. Nói cách khác, cơ chế tài chính chủ

động chính là dùng di tích để nuôi di tích - vấn đề tuy không phải là mới nhưng chưa bao giờ là cũ.

Tuy nhiên, trên đây chỉ là cách nhìn nhận vấn đề trên phương diện lý thuyết, với vô vàn khó khăn trong thực tế, đòi hỏi các nhà quản lý và các nhà chuyên môn cần nghiên cứu các giải pháp kỹ hơn nhằm quảng bá hình ảnh, thu hút du khách, đồng thời giảm thiểu các tác động xấu cho di tích (mà nguyên nhân gây ra cũng bởi từ việc tập trung làm kinh tế trên di tích). Nguồn lợi kinh tế từ du khách đến tham quan quần thể di tích Angkor Vat đã giúp chính phủ Campuchia có thể bảo quản tốt hơn, chống xuống cấp kịp thời di tích này nhưng cũng chính lượng du khách quá lớn lại tác động trở lại làm hủy hoại dần di tích vì kinh tế luôn là con dao hai lưỡi đối với mọi vấn đề trong cuộc sống, đó là một bài học cho chúng ta.

Công việc trước mắt đối với Cát Tiên là làm sao cứu được di tích này ra khỏi nguy cơ xuống cấp trầm trọng. Cát Tiên cũng như các dự án khảo cổ học khác ở nước ta luôn ở trong tình cảnh bị động về kinh phí, thậm chí một nghịch lý đáng buồn là, nếu khai quật làm phát lộ những cứ liệu quý giá thì chúng ta vẫn chưa có kinh phí để tiếp tục bảo quản chúng mà vẫn phải chờ đợi cơ chế, dù biết vấn đề thực sự cấp thiết. Tài chính chủ động sẽ làm thay đổi cách ứng xử của chúng ta đối với di tích, để làm được điều này cần có sự hợp tác từ nhiều phía: nhà quản lý trong việc cung cấp các cơ chế và chế tài; nhà chuyên môn trong việc cung cấp các cứ liệu lịch sử và nghiên cứu khoa học; người dân trong sự hợp tác bảo vệ di tích...

Những ý kiến trên đây của chúng tôi chỉ mong như một gợi ý nhỏ trong việc bảo quản và trùng tu di tích khảo cổ học Cát Tiên. Nhưng đó là sự trăn trở của những người trong cuộc, với hy vọng sớm có những động thái tích cực và chủ động cho một tương lai tươi sáng hơn của Cát Tiên, như một kết thúc có hậu cho "câu chuyện cổ tích: Nàng công chúa ngủ trong rừng"./.